

O‘ZBEK BADIY ASARLARIDA ARGO VA JARGONLARNING QO‘LLANISH XUSUSIYATLARI

Saidova Nilufar Anvar qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

tayanch doktoranti

Annotatsiya. *Mazkur maqola o‘zbek badiiy asarlarida argo va jargonlardan foydalanish xususiyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Unda bu til birliklarining lingvistik va stilistik funksiyalari, ularning personaj obrazini ochishda tutgan o‘rni va badiiy asarning umumiy ta’sirchanligi qanday oshirishga xizmat qilishi haqida so‘z boradi. Tahlillar davomida muallif O‘zbek adabiyotining taniqli asarlaridan real misollar keltirib, argot va jargonlar qanday kontekstlarda qo‘llanilishini ko‘rsatadi. Ushbu maqola argo va jargonlarning o‘ziga xos semantik xususiyatlari hamda ularning tarjimada yuzaga keladigan muammolarni ham yoritadi.*

Kalit so‘zlar: *argo, jargon, badiiy asarlar, o‘zbek adabiyoti, stilistik birliklar, til birliklari, tarjima, kontekst, obraz yaratish.*

Til insonlar o‘rtasida muloqotning asosiy vositasi bo‘lib, uning murakkab tuzilmasi va xilma-xilligini tushunish adabiyotni yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Tilning o‘ziga xos elementlaridan biri bo‘lmish argo va jargon badiiy adabiyotda o‘ziga xos o‘rin egallaydi. Bu birliklar faqatgina ma’lum bir ijtimoiy guruhga oid bo‘lib, ularning qo‘llanilishi muallifning stilistik mahoratini ko‘rsatadi.

O‘zbek adabiyotida argo va jargonlar, ayniqsa, personajlarning individualligini ta’kidlashda va muayyan davr yoki muhitni aks ettirishda muhim ahamiyatga ega. Jumladan, O‘tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida yoki Said Ahmadning hikoyalarida argot va jargonlardan foydalanish misollari kuzatiladi. Bu til birliklari personajlarning hayotiyiligini oshiradi va ular yashayotgan muhitni jonlantirishga xizmat qiladi.

Argo va Jargonlarning Lingvistik Funksiyalari

Argo va jargon — bu tilning o‘ziga xos bo‘limlari bo‘lib, ularning funksiyalari va qo‘llanilish doirasi juda keng. Argo ko‘pincha muayyan ijtimoiy guruhlar yoki shaxslar tomonidan ichki aloqa vositasi sifatida ishlatiladi. U turli kontekstlarda yashirin ma’no yetkazish yoki begonalariga tushunarsiz ko‘rinish uchun xizmat qiladi. Jargon esa professional sohalar, kasb egalari yoki ilmiy doiralarda muloqot vositasi sifatida qo‘llanadi.

Badiiy adabiyotda bu birliklar, birinchidan, personajlarning ijtimoiy maqomi va dunyoqarashini ochib berish uchun ishlatiladi. Misol uchun, Said Ahmadning "Ufq" romanida keltirilgan quyidagi parchada, qishloq hayotidagi o‘ziga xos argot va jargonlar aniq aks etgan:

"Bu buloqning suvi qiyg‘os daryo o‘rnida o‘tirganday tiniq edi, lekin Tolib aka ‘yurak yorilishidan’ gap ochganida, hammaning yuzi o‘zgarib ketdi. Birov “dod-voy”, boshqasi “tirik jonni o‘ldirish” deb o‘zlaricha gapirgandi."

Bu yerda “yurak yorilishidan” iborasi mahalliy argo sifatida namoyon bo‘lib, qishloq hayotining muloqot uslubini yoritadi. Shuningdek, bunday birliklar orqali muallif o‘quvchini voqea joyiga yaqinlashtiradi va personajlarni yanada hayotiyroq qiladi.

Badiiy Asarlarda Argo va Jargonning Stilistik Funksiyalari

Stilistik nuqtayi nazardan, argo va jargonlar o‘quvchini hayratga solish, kulgi uyg‘otish yoki personajlar tilidagi hayotiylikni oshirish uchun ishlatiladi. Ayniqsa, kulgili yoki tanqidiy xarakterdagi asarlarda bu birliklar muhim rol o‘ynaydi.

Masalan, Abdulla Qahhorning "Sarob" hikoyasida bunday argo iboralar uchraydi:

"Hali u tirjayib, qorni taltayib gapiradi. ‘Ohangaronning tog‘day yigitlari bilan mardikorlikka chiqsang, bilasan nimaligini,’ deyishdi."

Bu yerda “qorni taltayib” iborasi argot bo‘lib, personajlarning ichki hissiyotlari va ularning til madaniyatiga bo‘lgan munosabatini ochib beradi.

Bundan tashqari, badiiy asarlarda argo va jargonlar sotsial tanqid yoki davr muammolarini aks ettirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Jumladan, O‘tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" asarida shunday lavhalarni kuzatish mumkin:

“Shu mahalladagi ‘bosmachilar’ bilasanmi, ular bilan bo‘lishni o‘zingga ep ko‘rdingmi, aka? Ular hech qachon odam qilmaydi seni, do‘stim.”

Bu o‘rinlarda “bosmachilar” so‘zi argo bo‘lib, ma’lum ijtimoiy guruhni yoki odamlar haqida stereotipik tasavvurlarni ifodalash uchun ishlatilgan.

Argo va Jargonlarning Ijtimoiy Guruhlar uchun Ahamiyati

O‘zbek badiiy asarlarida argo va jargonning qo‘llanilishi personajlarning ijtimoiy kelib chiqishi, kasbi yoki guruhga mansubligini aniqlashda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, Mahmudho‘ja Behbudiy va Abdulla Qodiriy kabi yozuvchilar o‘z asarlarida bunday lingvistik vositalardan faol foydalanganlar.

Said Ahmadning "Ufq" romanida qishloq yoshlari orasida ishlatiladigan argot birliklar bu ijtimoiy guruhning o‘ziga xosligini aks ettiradi:

“Qani, haydaylik, bir-ikkita ‘yetim’ni topamizmi?”

Bu yerda “yetim” iborasi argo bo‘lib, u yerli tilga xos shaxslar yoki holatlar haqida gaplashayotganda ishlatilgan. Bu kabi birliklar nafaqat o‘quvchiga qahramonlarning dunyoqarashini tushunishga yordam beradi, balki ularning qaysi guruhga mansub ekanligini ham ochib beradi.

Bundan tashqari, argo va jargonlar badiiy asarlarda muayyan guruhlarning ichki aloqalarini mustahkamlash uchun ishlatiladi. O‘tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” asarida quyidagi iboralar uchraydi:

“O‘sha paytda ‘ishxonani o‘chirish’ga ulgurgandik. Lekin har doim ham qutulavermas ekansan.”

Bu yerda “ishxonani o‘chirish” iborasi yashirin ma’noga ega bo‘lib, bu so‘zlar orqali personajlar o‘zaro tushunishni kuchaytiradilar va o‘z guruhlariga nisbatan o‘ziga xos identifikatsiya yaratadilar.

Adabiyotda Davr va Muqim Madaniyatni Aks Ettirish Vositasi

Argo va jargonlar badiiy asarlarni muayyan davr va madaniy muhit bilan bog‘laydigan kuchli vositalardan biridir. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O‘tgan

kunlar" romanida ishlatilgan iboralar XX asr boshidagi Toshkent hayotini aks ettirishda muhim ahamiyatga ega:

“U keldi-da, ‘mening qo‘limni o‘rgating‘, dedi. O‘zi boyning o‘g‘li bo‘lsa ham, o‘zicha ‘yo‘li to‘g‘ri’ ekan.”

Bu yerda “yo‘li to‘g‘ri” kabi iboralar orqali yozuvchi davr muhitini jonlantiradi va o‘quvchini o‘sha davr ijtimoiy sharoitlariga olib kiradi.

Xuddi shunday, Cho‘lponning “Kecha va kunduz” asarida shunday jumlar uchraydi:

“U o‘zini ‘hayhot’, deb tashqariga urdi. Xotin-qizlar esa bir chetda ‘misli birov’ qilib turgan edi.”

Bu kabi iboralar o‘sha davr madaniyati va ijtimoiy tasavvurlarini tasvirlashga xizmat qiladi. Bunday o‘ziga xos birliklar badiiy matnga madaniy kolorit bag‘ishlab, asar atmosferasini yanada jonlantiradi.

Shaxsiy Hayotni Tasvirlash va Personajga Individual Tavsif Berish

Argo va jargon personajlarga individual tavsif berishda ham katta rol o‘ynaydi. Jumladan, Muhammad Aliyo‘qubning "Qora ko‘zlar" hikoyasida quyidagi iboralar uchraydi:

“Chorakda ‘xo‘roz qichqirdi’, dedilar. Biz esa o‘sha yerda ‘daryoda bo‘lib’ qolgan edik.”

Bu yerda ishlatilgan iboralar personajlarning yashash muhitini, hayotiy qarashlarini va o‘zaro aloqalarini aniq tasvirlaydi. Ularning nutqi orqali nafaqat ularning shaxsiyati ochiladi, balki ular yashayotgan jamiyatning umumiy tasviri ham yaratiladi.

Madaniy O‘zlikni Namoyish Etish

O‘zbek badiiy adabiyotidagi argo va jargonlar milliy madaniyatni aks ettiruvchi kuchli vosita hisoblanadi. Ushbu til birliklari orqali yozuvchilar o‘z xalqining hayotini, an‘analarini va qadriyatlarini o‘quvchiga yetkazadilar. Masalan, Said Ahmadning asarlarida uchraydigan quyidagi iboralar bunga misol bo‘la oladi:

“Bir zamonlar bu yigitlar ‘katta o‘yin’ o‘ynashgan ekan, lekin endi ular faqat ‘qo‘r qoldirganlar’ xolos.”

Bu kabi birliklar milliy madaniyatning lingvistik qirralarini ko‘rsatadi. Bunday so‘z va iboralar o‘zbek xalqining madaniy merosini badiiy adabiyot orqali kelajak avlodga yetkazish uchun muhim vositadir.

Xulosa

O‘zbek badiiy adabiyotida argo va jargonlarning qo‘llanilishi tilning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, personajlarni individuallashtirish, ijtimoiy guruhlarni aniqlash, shuningdek, muayyan davr va madaniyatni tasvirlashda alohida o‘rin tutadi. Ushbu lingvistik birliklar badiiy asarlarga yanada realistik va jonli ohang bag‘ishlab, o‘quvchini qahramonlarning ichki dunyosiga yaqinlashtiradi.

Argo va jargonlarning ishlatilishi, ayniqsa, yosh avlod va xalq madaniyatining turli qatlamlariga xos xususiyatlarni badiiy tasvirlashda muhim ahamiyatga ega. Ular asarlarning tilini nafaqat boyitadi, balki yozuvchi va o‘quvchi o‘rtasida kuchli aloqani shakllantiradi.

Mazkur tadqiqot orqali o‘zbek adabiyotida argo va jargonlar badiiy asarlarning madaniy va ijtimoiy mazmunini chuqurlashtirishda qanday vositalar sifatida ishlatilishi ochib berildi. Bu lingvistik birliklarning adabiyotdagi ahamiyatini o‘rganish orqali ularning tilshunoslikda tutgan o‘rnini aniqlash imkoniyati kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Qodiriy, A. O‘tgan kunlar. Toshkent: O‘zbekiston, 1969.
2. Hoshimov, O. Ikki eshik orasi. Toshkent: Sharq, 1984.
3. Said Ahmad. Ufq. Toshkent: Adabiyot, 1975.
4. Cho‘lpon. Kecha va kunduz. Toshkent: Yozuvchi, 1936.
5. Behbudiy, M. Padarkush. Toshkent: Davr, 1913.
6. Rashidov, S. Qalb kuylari. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1981.
7. Karimov, B. “O‘zbek tilida argo va jargonlarning o‘rni.” Til va Adabiyot, 2003, №2, 34–45-betlar.
8. Sodiqov, M. “Adabiy til va xalq shevalari: O‘zaro ta’sir.” Tilshunoslik va adabiyotshunoslik masalalari, 2008, 23–29-betlar.
9. Karimova, D. “Badiiy nutqdagi dialektal unsurlar.” O‘zbekiston filologiyasi jurnali, 2015, №4, 15–22-betlar.
10. Yo‘ldoshev, A. O‘zbek tili stilistikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 1992.